

La família Sagarra i l'estiueig de la burgesia barcelonina

Parlem dels protagonistes

Escoltem Josep Maria de Sagarra

Quan vaig escriure les meves memòries, l'any 1954, hi vaig parlar de la torre de Santa Coloma de Gramenet, és clar. La Torre Balldovina era el lloc on la meva família passava l'estiu, un lloc que recordo amb afecte perquè, allà, hi vaig ser feliç. Sempre he pensat que sense aquells estius al camp la meva infantesa hagués sigut diferent, més tancada i avorrida.

Cada any, arribàvem a la torre quan el sol s'amagava. I ben aviat començaven les sorpreses. A la cuina les minyones posaven a bullir cassoles plenes de verdura de l'hort de la finca. El meu pare obria la porta del despatx, que feia una olor estranya. I nosaltres ens trèiem la roba de viatge, ens posàvem uns davantals i sortíem a voltar pel jardí.

Una **minyona** és una criada.

A fora començava a envoltar-nos la foscor.
I a través dels finestrals de la casa es veien tot de llumetes.
Com que no hi havia electricitat,
es feien servir **llums de petroli, llumeneres d'oli i palmatòries**
per il·luminar les habitacions quan es feia de nit.

Els llums de petroli i les **llumeneres d'oli** eren llums amb metxes. Un cop enceses les metxes, la flama s'alimentava amb querosè o amb oli.
Les **palmatòries** eren els suports de les espelmes.

Jo volia caçar una cuca de llum i emportar-me-la a la meva cambra.
O pescar alguna granota o uns quants capgrossos.
I si aquell primer vespre aconseguia algun d'aquests trofeus,
ja em donava per satisfet.

Parlem de diners: les propietats de la família Sagarra

Escoltem què ens diu un pastor

Els propietaris de la Torre Balldovina tenien moltes terres.
Deien que les seves propietats s'estenien entre Montcada i Reixach, Sant Adrià del Besòs i Sant Andreu de Palomar.
Eren amos de vinyes, boscos, horts i prats.
També tenien bestiar i un molí fariner.

Jo m'ocupava dels ramats de vaques i ovelles.
Les portava a pasturar i em passava el dia a l'aire lliure,
mentre aquelles bèsties es crusprien l'herba.
Al **sarró** sempre hi portava un tros de pa i un tall de formatge.
I a la bota, vi del celler.
Per què havia de portar aigua si en tenia de sobres a la font?

Un **sarró** és una bossa de pell que feien servir els pastors per portar menjar.

Al vespre, tornava cap a la finca per tancar el bestiar.
Aleshores em tocava fer feina als estables,
on hi havia 7 o 8 cavalls.
I, cada dia, abans d'anar a seure a taula per sopar
amb la resta de jornalers i mossos de la finca,
m'apropava a les gàbies on eren les gallines, les **pintades**,
els paons i una parella de faisans.
Però no m'hi atansava per veure aquells animals, no.
Jo, a qui volia veure era a la minyona que en tenia cura,
la minyona de les gallines, li deien.
Com era de bonica aquesta noia!

La **pintada** o gallina de Guinea és una gallina amb les plomes
negres o grises amb petits punts blancs.

Un dia, però, vaig trobar fent la seva feina
el noi que s'ocupava dels porcs.
I quan vaig preguntar per ella, ningú em va saber contestar.
Deien que l'amo havia venut algunes terres
i que passava per un mal moment.
Potser havia fet fora alguns treballadors
i la minyona de les gallines havia acabat al carrer.

—Què dius, home? Això és impossible!
—va exclamar en Perico, l'hortolà, quan li ho vaig comentar.

Segons ell, l'amo no tenia cap problema de diners.
De fet, havia donat terres perquè hi fessin un escorxador,
per ampliar el cementiri i per construir un convent!

En Perico no em va dir res de la noia.
I jo, per no molestar, tampoc li vaig preguntar.

I, així, a poc a poc, vaig anar acostumant-me a passar els dies entre plantes i flors, ben sol, només acompanyat pel bestiar i el gos.

Parlem de poder: la torre com a símbol dels senyors feudals

Escoltem què ens diu en Llorenç Serra, masover de can Sagarra i alcalde de Santa Coloma

Sempre m'ha agradat manar.
Potser per això vaig ser el **masover** de can Sagarra i l'alcalde de Santa Coloma.

El propietari d'un mas o una finca contracta un **masover** perquè tingui cura de la seva propietat.

Com a masover, m'encarregava dels conreus de regadiu i tenia una vintena de jornalers al meu càrrec.
El senyor Ferran de Sagarra no es va queixar mai de mi.
De fet, vaig rebre el seu recolzament quan em vaig presentar com a alcalde del poble.

Els Sagarra es van instal·lar a la Torre Balldovina a començament del segle XX.
Llavors, Santa Coloma era un poble d'uns 1.500 habitants que vivien sobretot del camp.
El poble, però, començava a créixer gràcies als estiuejants i a les persones que hi van arribar atretes per l'Exposició Universal de Barcelona del 1888 i pel desenvolupament de la indústria tèxtil.

El senyor Ferran de Sagarra i de Siscar era un home culte, molt important en la vida cultural de Catalunya.

De professió advocat i historiador,
va ser membre de la Societat Arqueològica Tarraconense,
de la Reial Acadèmia de la Història
i de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona.
També va participar en la fundació
del Centre Excursionista de Catalunya.

A començament del segle XX, el senyor Ferran va dirigir
les primeres excavacions arqueològiques al turó del Pollo.
Aquestes excavacions van posar al descobert
les restes del Poblament ibèric Puig Castellar.
I també van servir per recuperar objectes de diferents civilitzacions:
armes d'os, destrals de pedra, ceràmica primitiva,
mostres de terrissa grega...

El senyor Ferran gaudia reconstruint el passat
i compartint aquest interès amb aquells que l'envoltaven.
Els seus fills, sobretot en Josep Maria, l'escoltaven embadalits
quan els explicava alguna història.
Com la de l'origen de la torre de Santa Coloma.

La torre es va construir amb una funció militar: de guaita i defensa.
Amb el pas del temps, però,
s'hi van anar alçant altres edificis al seu voltant.
Fins que, a l'època medieval, la torre va esdevenir el símbol
d'un senyor feudal sobre tots els territoris de la zona.
El primer senyor d'aquella fortalesa va ser un guerrer
anomenat Ballduvino.
En la nostra imaginació, Ballduvino era un senyor barbut i fort,
amb una espasa a la ma, disposat a conquerir terres.

Més endavant, al segle XIII,
una família de mercaders de Barcelona va comprar la torre.

I, amb la torre, el dret a governar la vila i el terme.
Es deien Grony de cognom.

Més endavant encara, al segle XIV,
la torre ja semblava un petit castell.
Hi havia la residència dels senyors, el celler, una capella,
una presó, un molí fariner.
Tot això al bell mig de la vall del Besòs,
una extensió de camps i horts amb molta producció.

Al segle XV, durant la guerra civil catalana (1462-1472),
que va enfrontar la Casa Reial amb la Generalitat,
el rei Joan II va empresonar 30 cavallers a la torre.
La Generalitat hi va enviar 150 cavallers i 4.000 homes a peu
per alliberar-los, però no ho va aconseguir.
L'exèrcit de Joan II va aturar l'atac.
Quan Ferran de Sagarra ens ho explicava,
érem capaços de veure **els elms, les cotes de malles**,
les espases, els escuts i tota la sang vessada a la batalla.

L'**elm** és la part d'una armadura que cobreix el cap.
I la **cota de malles**, és un vestit fet amb tires de cuir o malles
de ferro per protegir el cos durant una batalla.

Sí, el senyor Ferran era un apassionat de la història.
Però a mi sempre em va interessar més el present.
Per això, vaig voler ser un bon alcalde per Santa Coloma.

Durant el meu mandat,
vam instal·lar l'enllumenament elèctric i el telèfon,
vam millorar el cementiri municipal, els safareigs i l'escorxador,
vam arreglar carrers i places,
i vam construir una nova església i noves vies de comunicació.

També vam desenvolupar el primer projecte urbanístic del municipi i vam projectar el primer pont per travessar el riu Besòs.

Per desgràcia, vaig morir massa jove, als 51 anys, i no vaig poder fer tot el que havia planejat.

Parlem del dia a dia: els estius a Santa Coloma

Escoltem què ens diu el jardiner

La família Sagarra acostumava a arribar a la torre a final de juny. Llavors, jo ja feia dies que treballava al jardí: sabia que de seguida s'hi passejarien i volia que el trobessin ben cuidat i bonic.

Els senyors Sagarra arribaven a Santa Coloma en **tartana**.

En aquella època, als voltants del 1920, no existia el pont que travessa el Besòs i havien de fer la volta per Sant Andreu.

El trajecte es feia llarg i els senyors arribaven cansats.

Cansats i carregats!

Encara recordo els baguls plens de roba i barrets, de calçat d'estiu... i què se jo què més!

Una **tartana** és un carruatge de dues rodes.
Té seients i està cobert.

De tot el que portaven,

el que més m'agradava a mi eren les gàbies d'ocells exòtics.

La mestressa, Maria dels Dolors Filomena Castellarnau, era molt aficionada a les aus.

Aquesta afició li venia del seu pare i la va encomanar als fills.

Ignasi, **entomòleg i ornitòleg**, va treballar al Museu de Ciències Naturals de Barcelona.

I Josep Maria, escriptor, va dedicar alguns dels seus llibres als ocells.

Un **entomòleg** es dedica a l'estudi dels insectes i un **ornitòleg**, a l'estudi dels ocells.

Treballar al jardí de la família Sagarra hauria estat el somni de qualsevol jardiner. Allà hi havia arbres i plantes de tota mena: de bosc, de ribera, les típiques dels jardins i moltes altres. Jo sabia quines havia de regar més i quines menys, quines havia d'**esporgar** i quan. Tallava els arbustos i els donava forma, i treia les fulles i la brossa dels senders i els **parterres**.

Quan **esporgues** una planta, li treus les branques que no li serveixen.

Un **parterre** és l'espai d'un jardí on es planten flors.

Els senyors deien que era un jardí d'estil romàntic. Jo no sé si ho era o no. El que sí sé és que estava ple de cascades, sortidors, glorietses i petits turons. Fins i tot hi havia una reproducció de la cova de la Mare de Déu de **Lorda**. I a la placeta de les acàcies hi havia una pica de vuit costats, feta de granit i amb una mena de brollador. La mestressa deia que era àrab, potser del segle X.

A mitjan del segle XIX, una noia d'un poble francès anomenat **Lorda**, va assegurar que se li havia aparegut la Verge Maria en una cova.

Des de llavors, aquesta cova s'ha convertit en un santuari, una espècie de capella on la gent resa a la Verge.

Quan els Sagarra rebien algun convidat,
sempre passaven una estona al jardí.
Les monges dominiques i el rector, mossèn Alejandro,
acostumaven a visitar la família.
I amb els nois de la casa hi venia a jugar el fill
del cònsol de l'Uruguai a Barcelona.
Resulta que aquest senyor tan important estiuejava a Santa Coloma,
a una torre molt bonica a la part alta del poble.
També venia a veure'ls amb freqüència la tia Laieta,
una dona d'uns 70 anys que tenia predilecció pel petit Josep Maria.
Era molt amable i sempre s'acostava a admirar les meves roses.

En aquella època, les flors tenien un paper molt important.
Jo m'encarregava de preparar el rams per guarnir l'oratori de la torre.
Allà, la família hi resava el rosari cada dia.
I el diumenge hi deia missa un capellà que venia de Barcelona.
També fèiem servir les flors per celebrar les festivitats.
Quan arribava el dia del sant de la mestressa, per exemple,
guarníem els balcons amb flors.
Jo preparava garlandes i la canalla, cadenetes.

Després venia l'època de la verema, el temps de collir raïm.
Llavors jo tenia poca feina al jardí i ajudava els jornalers.
Durant aquells dies, si fa no fa una setmana,
haviem de collir el raïm, trepitjar-lo i premsar-lo.
A continuació tenia lloc la primera fermentació
i tot seguit passaven el vi dels **cups** a les botes.

Un **cup** és un recipient molt gran on es posa el raïm perquè el puguin trepitjar.

Quan érem a la vinya collint el raïm,
algunes minyones deixaven la seva feina
per portar-nos una mica de menjar a l'hora del descans.

I si voleu que us digui la veritat,
a mi m'agradava molt la minyona de les gallines.
A mi, sí... i a molts altres també!
Recordo, però, que, un any, just després de la verema,
la minyona de les gallines va marxar i mai vam saber-ne el motiu.

Un cop acabada la verema, celebràvem la Festa Major d'estiu.
Amb aquesta festa acomiadàvem els estiuejants.
I, a partir de llavors, s'encetava un temps de calma.
La família i el servei marxaven a Barcelona.
I a la torre només ens quedàvem Perico, l'hortolà, i jo.
Durant l'hivern treballàvem una mica a l'hort i al jardí,
però sobretot ens encarregàvem del manteniment de la finca.

Parlem de les dones

Escoltem què ens diu la Pepeta

Al llarg dels anys, vaig veure passar per la Torre Balldovina
moltes minyones i mainaderes.
Algunes s'hi van quedar molt de temps
i altres, com la minyona de les gallines, van marxar de seguida.
Però, jo, la Pepeta, sempre vaig ser al costat dels Sagarra
i vaig acabar apreciant-los com si fossin de la meva família.

I com és que eren tan rics, els Sagarra?
Moltes vegades m'ho han preguntat.
I, pel que he sentit a dir, l'origen de la riquesa va ser una dona.
Millor dit, un matrimoni.
Sembla que al segle XVIII, Benet de Sagarra,
un avantpassat del senyor Ferran,
es va casar amb Eulàlia de Riber de Llinàs.

I que aquesta va aportar a la unió un gran patrimoni:
la Torre Balldovina i el molí, els camps, les vinyes i els boscos,
terrenys a Santa Coloma i Sant Adrià, cases a Barcelona,
finques a Sant Gervasi, Canet, Sant Cebrià, Sant Pol,
Sant Pere de Vilamajor... i fins i tot a Perpinyà!

Vaig començar a treballar per als Sagarra
com a mainadera de les primeres criatures de la mestressa,
Filomena de Castellarnau.
Però van passar els anys i van arribar altres mainaderes,
i jo vaig acabar fent de supervisora del servei
i confident de la senyora.

Com ja he dit, els Sagarra eren una família benestant.
Gaudien de totes les comoditats de l'època
i tenien moltes persones al seu servei.
Però també van patir desgràcies.

El 1865, quan la família vivia a una torre de Sarrià,
va esclatar una epidèmia de còlera a la ciutat.
I, a causa d'aquesta malaltia, van morir l'àvia i dos germans
del senyor Ferran.
Davant aquesta situació,
el pare del senyor Ferran, Ramon Maria de Sagarra,
va decidir traslladar-se a la torre de Santa Coloma.
Estava convençut que, allà, la família hi estaria més protegida.

La senyora Filomena també va patir molt.
Es va quedar embarassada 14 vegades:
8 criatures van morir i 6 van viure.
Per sort, els fills que van viure li van retornar l'alegria,
igual que aquells ocells exòtics que tant li agradava cuidar.
De fet, estic segura que aquesta afició
va influir en la professió del seu fill Ignasi.

La senyora Filomena va morir als 56 anys,
al seu llit de la Torre Balldovina.
Va ser una mort sobtada.
La nit anterior no es trobava gaire bé
i, l'endemà al matí, quan va arribar el doctor Ferriol, ja era morta.
Mai vam saber el motiu de la seva mort,
que ens va deixar a tots ben tristos.

D'aquells moments, recordo, sobretot, el seu fill Josep Maria,
que aleshores tenia 14 anys.
La mort de la seva mare el va desorientar:
era com si li hagués quedat un buit a dintre
i, de cop, el món que l'envoltava s'hagués transformat.
A mi em feia molta llàstima
i vaig intentar consolar-lo tan bé com vaig saber.

Més endavant, en Josep Maria va esdevenir un escriptor important
i, en moltes ocasions, va dir que jo li havia fet de mare.
Va dir també que havia estat una persona fidel,
que havia ajudat molt la família sense esperar res a canvi
i que el meu comportament sempre havia sigut excel·lent.
No exagero si us dic que aquestes paraules em van emocionar tant
que fins i tot vaig plorar.

Després de més de 50 anys amb la família Sagarra,
vaig deixar la casa.
M'havia fet gran i estava malalta,
i em vaig traslladar a esperar que m'arribés la mort
a prop del meu fill i els meus nets.

Parlem d'idees i creences

Escoltem què ens diu la minyona de les gallines

Jo era l'encarregada de les gallines de la torre dels Sagarra.
Des del començament, els Sagarra em van semblar bona gent
i la feina se'm donava bé.

A casa sempre havíem tingut gallines
i sabia com s'havien de cuidar.

De seguida, la resta de minyones de la finca
em van explicar que els Sagarra
tenien molts diners i eren molt importants.

Sembla que el senyor col·laborava en el diari *La Veu de Catalunya*
i que havia estat regidor de l'Ajuntament de Barcelona
per la Lliga Regionalista, un partit polític català
de caràcter conservador que defenia la monarquia espanyola.

El masover, Llorenç Serra, també era de la Lliga Regionalista.

Pel que vaig arribar a entendre,

la Lliga defensava els interessos dels comerciants, botiguers i pagesos que tenien
diners i vivien sense problemes.

Però segons la Pepeta, una altra minyona de la casa,
el senyor Ferran va acabar decebut amb la Lliga Regionalista
perquè tenia vincles massa estrets amb el govern espanyol.

Ell es considerava catalanista

i, per això, va acabar afiliant-se a Acció Catalana,

un partit polític que defensava l'autonomia de Catalunya,

i va arribar a ser diputat de la Diputació de Barcelona.

Aviat em vaig adonar que els membres de la família Sagarra
tenien moltes inquietuds.

A més de la política, els interessava la cultura i la natura.

I eren molt religiosos.

Resaven el rosari cada dia i el diumenge assistien a missa.

Però no anaven a l'església, no.
Un mossèn venia a dir missa a la torre cada setmana.

Només vaig estar dos anys amb la família Sagarra.
I no vaig marxar perquè m'hagués cansat de les gallines, no!
Més aviat em vaig cansar de 2 o 3 homes que treballaven a la finca
i sempre s'acostaven a fer-me companyia.
Sí, vaig marxar per treure-me'ls de sobre,
però també perquè volia fer altres coses a banda de casar-me
i tenir cura d'un grapat de gallines.

Potser jo no era com la resta de dones de la meva època.
A mi m'interessava el que passava al meu voltant,
m'interessava allò de la política.
I volia esbrinar si les dones teníem drets
i si podríem prendre decisions i votar algun dia.

 Xarxa de Museus
d'Història i Monuments
de Catalunya

 MUSEU
TORRE BALDOVINA
SANTA COLOMA DE GRAMENET